

УДК 327

DOI DOI dx.doi.org/10.30970/vir.2018.45.0.9453

УКРАЇНА – РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Юлія Дем'янчук

*Харківський національний університет сільського господарства
імені Петра Василенка,
вул. Барикадна, 51, м. Харків, Україна, 61098,
e-mail: dua190784@gmail.com*

Геополітичні концепції, що виникли на початку двадцятого століття і трансформувалися протягом століть, стали основою геостратегій і зовнішньополітичних концепцій великих геополітичних гравців сучасної системи міжнародних відносин. У контексті конфлікту, що розгорівся між Україною та Росією, на тлі гібридної війни, пропаганди, нових загроз безпеці в Східній Європі необхідно детальніше вивчити базові геополітичні позиції міжнародних акторів.

Ключові слова: міжнародний порядок; міжнародна система безпеки; виклики та загрози; регіональна безпека, російська агресія; гібридна війна.

У наші дні нерідко можна почути думку про те, що конфлікти стають дилемою століття, ставлячи перед людством завдання, від вирішення якого багато в чому може залежати стабільність вже не окремих країн, як це було нещодавно, а континентів і планети загалом. Воєнні локальні конфлікти різної інтенсивності, «заморожені» конфлікти, процес врегулювання яких налічує десятиліття, є загрозою стабільності, адже вони перешкоджають розвитку окремих країн та цілих регіонів. Сформовані в період «холодної війни» правила міжнародної взаємодії і регулююча роль наддержав певною мірою сприяли стримуванню не тільки глобального конфлікту, а й неконтрольованого розвитку окремих локальних військових конфліктів, які могли б у подальшому спровокувати великомасштабне протистояння.

Незважаючи на те, що внутрішні збройні локальні конфлікти відбувались у країнах Азії, Африки та Латинської Америки, значну увагу зосереджували на великомасштабних міждержавних конфліктах. Після завершення періоду біполярності і протистояння капіталістичного та соціалістичного таборів у наукових колах активно обговорювали ідею про початок ери безконфліктного існування. Однак навіть за доволі обережних прогнозів про безконфліктне співіснування не може йти мова. Після закінчення «холодної війни» світова спільнота зіштовхнулася з проблемою локальних і регіональних конфліктів, заснованих, у тім числі, на ідеях націоналізму та етнонаціональної ідентичності.

В результаті відбувся сплеск внутрішніх етнополітичних конфліктів («конфліктів ідентичності»), виникнення яких дехто з дослідників пов'язує з

проблемою самоідентифікації, яка вибудовується не за державною, а, здебільшого, за етнічною та релігійною приналежністю. Однак останнім часом у цьому контексті йдеться і про ідентичність вищого порядку, тобто як наддержавного, так і надетнічного одночасно.

Незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, багато конфліктів досі не врегульовано: вони залишаються в «замороженому» стані, що значною мірою впливає на розвиток політичних процесів.

Актуальність теми обумовлена ще й тим, що проблеми дослідження регіональної безпеки у нових геополітичних концепціях в епоху глобалізації є надзвичайно важливими. До того ж, щораз очевиднішою стає неефективність міжнародних політико-правових підходів щодо розв'язання таких конфліктів, пов'язаних з появою нових невизнаних держав – державоподібних утворень – в умовах сучасних міжнародних відносин.

Додаткової актуальності темі нашого дослідження надає той, на жаль, тепер вже реальний факт, що на теренах України з'явилися й існують тимчасово окуповані території – т.зв. «Донецька Народна Республіка» («ДНР») та «Луганська Народна Республіка» («ЛНР»), а також анексований Крим.

Виходячи з того, що всі регіональні конфлікти є різноманітними і складними за своєю природою, їхні сучасні міжнародно-правові дослідження надзвичайно актуальні, оскільки можуть слугувати підґрунтям для вибору і вибудовування сучасних міжнародно-правових підходів з урахуванням специфіки конкретних умов, традицій регіонів і перспектив їхнього урегулювання.

Зазначимо, що поняття «безпека» традиційно виводиться від латинського *securitas* (без турботи, страху) і фактично завжди стосується «певного стану суб'єкта, особи, суспільної групи чи держави, в якому вона не відчуває для себе загрози або може ефективно їй протидіяти» [21, с. 135].

У цьому зв'язку не можна не погодитись із думкою М. В. Буроменського, який слушно зауважує, що система індивідуальної безпеки держав – це сукупність використовуваних державою індивідуальних гарантій забезпечення своєї безпеки. Створюючи норми міжнародного права, що визнають агресію міжнародним злочином, держави не відмовилися від власних засобів забезпечення власної безпеки, а використовували міжнародно-правові засоби як додаткові гарантії останньої [2, с. 274].

Отже, фактична нерівність держав у контексті можливості забезпечення індивідуальної безпеки компенсується організацією ними колективних систем безпеки. Колективна безпека – це система спільних заходів держав світу або визначеного географічного району, що були запроваджені з метою підтримання миру, усунення загрози миру та припинення актів агресії.

Аналізуючи співвідношення змісту поняття «регіон» у юридичному та політичному значенні, слід наголосити, що поняття «міжнародно-правовий регіон» є вужчим, ніж поняття «політичний регіон», оскільки сфера міжнародних відносин та політичної взаємодії держав є ширшою, ніж сфера міжнародно-правового регулювання. Адже межі міжнародно-правового регіону визначаються відповідною регіональною угодою чи установчим актом

регіональної організації з урахуванням сукупності проблем, інтересів та цілей держав-учасниць, політичних, історичних, економічних, культурних та інших зв'язків між ними [13].

Як вірно зазначають у міжнародно-правовій науці, індивідуальна безпека (зовнішня) кожної держави – це такий стан її відносин з іншими державами, за якого забезпечується захист і реалізація її суб'єктивних прав на існування, рівноправне функціонування та розвиток відповідно до основоположних принципів і норм міжнародного права [1].

Свою чергою, під регіональною безпекою пропонуємо розуміти стан міждержавних відносин усередині регіону, а також такий самий стан відносин держав певного регіону загалом з позарегіональними державами, тобто ті держави, які не входять до певного регіону, який відповідає об'єктивним основним інтересам кожної держави певного регіону, регіональному основному інтересу, а також глобальному основному інтересу, які нормативно закріплені у діючому міжнародному праві [1].

Водночас забезпечується виконання всіма державами певного регіону юридичних обов'язків з підтримання миру на основі твердого і неухильного дотримання ними базових принципів і норм сучасного міжнародного права, захист і реалізація суб'єктивних прав кожної держави регіону на свою індивідуальну безпеку, тобто прав на її існування, рівноправне функціонування і розвиток у міждержавних відносинах.

Регіональна безпека складається і реалізується на різних рівнях: у рамках будь-якої частини держави, її окремих адміністративно-територіальних одиниць; стосовно декількох сусідніх районів, областей тієї або іншої держави; у масштабі групи держав, які належать до певної географічної зони [7, с. 5].

На будь-якому рівні регіональна безпека будується і забезпечується у взаємозв'язку і взаємообумовленості з національною і міжнародною безпекою. Регіональна безпека реалізується на основі низки принципів, до яких належать: територіальна організація захисту населення і місця існування; інтегральний, комплексний підхід до створення системи безпеки в регіоні; нероздільність безпеки і стійкого розвитку; безперервність зусиль, включаючи організацію постійного спостереження і контролю за станом суспільства, природного середовища і потенційно небезпечних об'єктів та ін. [13].

Зазначимо, що кінцева мета регіональних заходів безпеки полягає у формуванні та забезпеченні міжнародно-правовими засобами відносин мирного співіснування і співпраці, що виключають порушення миру в регіоні та сприяють цілям індивідуальної безпеки держав-учасниць і цілям міжнародного миру і безпеки загалом.

Водночас у регіональних заходах безпеки допускається участь й «позарегіональних» держав. Зовнішня безпека регіону в рамках регіонального заходу безпеки забезпечується шляхом схвалення та дотримання позарегіональними державами-учасницями норм, що вироблені державами певного регіону для забезпечення власного регіонального інтересу. Отже, безпеку окремо взятого регіону у повному об'ємі неможливо забезпечити поза

рамками систем вищого рівня. Водночас саме на регіональному рівні закладаються фундаментальні основи безпеки державних і міждержавних утворень, націй і народів, їхнього стійкого стабільного розвитку.

На регіональну безпеку держав дедалі більше впливають процеси глобалізації, які визначають головні тенденції розвитку світової економіки та політики, а також спричиняють кардинальні зміни у міжнародному безпековому середовищі, яке стає щораз динамічнішим і суперечливішим. Зазначимо, що процеси глобалізації наразі перетворилися на найважливіший чинник впливу на безпекову та оборонну політику провідних держав світу на найближчу, середньотермінову й довготермінову перспективу, що ставить перед Україною вкрай важливе завдання – визначити та оцінити характер і значущість сучасних викликів і загроз для її національної безпеки [12, с. 4]. На сучасні збройні конфлікти, здебільшого, впливають внутрішні чинники, основою яких є міжнаціональні, міжетнічні або міжконфесійні протиріччя.

Як вірно зазначено у вітчизняній юридичній літературі, у глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації значно більше вражають державу, яка залишилася поза межами простору розвинених держав світу. Україна межує з країнами, які отримують переваги глобалізації, і з тими, які зазнають її негативних наслідків. Об'єктивна неможливість швидкої інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом [12, с. 4].

На жаль, проблематика забезпечення регіональної безпеки наразі є вкрай актуальною для України, адже внаслідок російської агресії проти України, окупації Автономної Республіки Крим та подій на Сході України, системи європейської (регіональної) та універсальної безпеки виявилися у багатьох випадках безпорадними та неефективними, що поставило під загрозу подальший сталий розвиток на континенті. При цьому Україна опинилася на зламі глобальної системи безпеки, у найгарячішій точці зіткнення інтересів провідних держав світу, які домінують у глобальних економічних процесах та впливають на вирішення проблем міжнародної безпеки. Вважаємо, що Україну також необхідно залучити до процесу регулювання глобальних проблем міжнародної безпеки, оскільки міжнародне співтовариство увійшло в наступну фазу розвитку – фазу становлення оновленої системи міжнародно-правових відносин, яка змогла б дати відповіді, адекватні викликам сучасності.

Розгорнуту в Україні війну фахівці називають «асиметричною», «гібридною». Формулюючи визначення гібридної війни, В. Мацкевич [11] говорить про неї як про війну з кількома театрами військових дій, що відбуваються у різних світах і вимагають для свого опису неоднакових категорій і понять.

Такими театрами стають гаряча війна, холодна війна, інформаційна війна і консцієнтальна війна. Гаряча війна на території, за своєю суттю, – стара, як сама цивілізація. У кам'яному віці її вели за скальпи і рухоме майно (речі, скарби, рабів і жінок). У перших цивілізаціях та архаїчних державах воювали вже за нерухомість – за територію і те, що на ній знаходилося (родючі землі, водні

ресурси, мости і переправи, корисні копалини та ін.). Гарячі війни, що тривали в ХХ столітті чи тривають сьогодні, застаріли у своєму класичному варіанті з падінням колоніальної системи, коли доповненням або субститутом гарячої війни стала холодна війна. У холодній війні постколоніальної епохи набула важливості не стільки територія, скільки контроль над нею, насамперед над ринками збуту і ресурсів. Ця війна, здійснювана економічними засобами, може обходитися без прямих збройних дій і людських жертв. «Війська» складаються з дипломатів, інвесторів, комівояжерів і банкірів: вони зрідка вдаються до допомоги армії та спецслужб для здійснення рейдерських і поліцейських операцій. Гаряча та холодна війни завжди супроводжуються інформаційною війною, покликаною збільшити видобуток і зменшити витрати і витрати. Засоби інформаційної війни спрямовані на підірвання морального духу противника і зниження сили його опору, а також на підйом бойового духу своїх військ і військ союзників. У зв'язці з холодною війною інформаційна війна може супроводжувати культурну експансію, або війну культур. Сучасна інформаційна війна, що виникла в новітній історії, в епоху постмодерну, не вписується в стандарти типової інформаційної війни. Остання стає лише частиною війни нового типу, яку називають консцієнтальною (від лат. *Conscientia* «свідомість») і в якій «театром воєнних дій» є свідомість у її онтологічному розумінні.

За визначенням російського психолога Ю. Громико, в консцієнтальній війні предметом поразки та знищення є певні типи свідомостей. В результаті такої війни їх повинні усунути. Носіїв цих свідомостей не чіпають за умови відмови від них. Важливо розуміти, що знищення певних типів свідомості передбачає руйнування і переорганізацію спільнот, які конституують певний тип свідомості [6].

У такий спосіб знищують не людей, а їхні ментальні структури (систему цінностей, особистісну ідентичність), руйнують моральні установки, профанують совість. Для цього «воїни» і «генерали» консцієнтальної війни оперують ментальними категоріями, скріплюють зруйновані частини структур новими «духовними скріпами», вражаючи самоідентифікацію людини, побудовану на підставі уяви – діяльності з породження образів і сутнісних символів. Саме символічні ряди і саме уяву насамперед піддають заміщенню і зламу [8].

Деструкція свідомості стає необхідним інструментом у сучасних «малих/локальних війнах», або «неправильних війнах» (*irregular wars*), основна особливість яких полягає в тому, що вони не мають жодних професійних, правових і моральних обмежень: ці війни ведуть дилетанти і непрофесіонали (часто різні верстви цивільного населення) проти регулярної армії.

Аналіз розвитку ситуації навколо України дає всі підстави стверджувати, що сьогодні наша держава зіштовхнулася саме із цією формою ведення воєнних дій. Це підтверджують особливості розвитку воєнного конфлікту, відмінною ознакою якого є відсутність прямих бойових зіткнень регулярних військ та існування змови держави-агресора з недержавними формуваннями, котрі діють на території України: загонами бойовиків, «козацтва», місцевого криміналітету,

групами місцевого населення сепаратистського спрямування (колабораціоністами), зв'язок з якими формально цілковито заперечений. Використовують також брудні методи та способи ведення цієї війни: підкуп, шантаж, залякування, викрадення людей, захоплення державних об'єктів, органів місцевої влади та об'єктів критичної інфраструктури, організація та проведення терористичних актів. Усе це супроводжується резонансними акціями насильства до непокірних та проявами мародерства [15, с. 41].

Соціально-політичну та безпекову ситуацію в Україні загалом та в її окремих регіонах такі виконавці штучно «розхитують» до небезпечного рівня повного безвладдя. Водночас Росія, як держава-агресор, перекладає всю відповідальність за «брудну роботу» на недержавні формування (у тому числі збройні).

Вторгнення на українську суверенну територію здійснюють з використанням спеціальних військ, навмисно одягнених в уніформу без розпізнавальних знаків та ознак державної приналежності. Процес вторгнення супроводжується потужною інформаційною кампанією, яка цілеспрямовано скеровує ідеологічний вектор свідомості росіян та світової спільноти стосовно подій у Криму на те, що це не російські війська [9].

Особливістю розвитку ситуації є те, що статус військ без розпізнавальних знаків, від яких відреклися окупанти, чітко не визначений і в положеннях Женевської конвенції, що надзвичайно ускладнило реагування особового складу Збройних сил України з метою надання відсічі агресору у відповідний спосіб у рамках міжнародного права.

Виношуючи амбіційний план захоплення українських територій на Сході й Півдні України – до Придністров'я включно, Москва створює зони дестабілізації, які поки що обмежуються регіоном Донбасу. В Україну з російської території продовжують проникати окремі групи недержавних формувань, які мають значний досвід бойових дій і терористичних акцій у різних регіонах світу, зокрема – на Кавказі. Нова російська стратегія робить наголос на солдатах «нізвідки», котрі нібито не належать жодній державі й завдяки цьому не підпадають під жодні закони та конвенції. «Зелені чоловічки», які з'явилися в Криму та перебувають сьогодні на Сході України, – це своєрідний «гібрид», щось середнє між солдатами й терористами: невідомо, хто вони і хто ними командує.

За російським сценарієм, сепаратисти та бойовики розпочинали свої дії із захоплення органів місцевої влади та міліції в окремих містах Донецької та Луганської областей з метою заволодіння зброєю, сподіваючись, що все пройде відносно спокійно, як у Криму, тобто вдасться домовитися з Києвом. Однак після відповідної команди з боку третьої сторони (в особі РФ) розпочинаються бойові зіткнення, проливається кров, отож шляхи повернення назад відрізаються.

Бойовики, разом із сепаратистами та місцевим криміналітетом, захоплюють будівлі обласних та міських держадміністрацій, аеропортів, нападають на прикордонні блок-пости, влаштовують диверсії на об'єктах місцевої інфраструктури. На такі дії, притаманні технологіям «гібридних воєн», складно

реагувати, на відміну від відкритої збройної агресії, коли кордон держави перетинають регулярні військові формування. Не здійснюючи збройне вторгнення на територію України, Росія водночас нарощує агресію, залучаючи у конфлікт дедалі більше загонів бойовиків і найманців. Водночас усі ці заходи супроводжує цілеспрямована потужна інформаційна кампанія. В часи інтенсивного розвитку інформаційних технологій, наявності глобальних інформаційних мереж і не менш глобалізованих засобів масової інформації складова «інформаційного супроводу» в «гібридних війнах» має надзвичайно важливе, якщо не вирішальне значення.

Існуючий сьогодні збройний конфлікт на Донбасі є не тільки силовим, а й жорстким інформаційним протистоянням. Свідоме нагнітання російськими ЗМІ антиукраїнської істерії під час Євромайдану спричинило втрату Криму, оскільки на півострові не знайшлося критичної маси тих, хто зміг би чинити опір «увічливій окупації», зате зросла кількість тих, хто привітав анексію. Усе, що сьогодні транслюється у східних областях України російськими телеканалами, є відвертим намаганням подальшої дестабілізації ситуації в цих регіонах, підштовхуванням населення до масової втечі [15, с. 40].

Загалом характеризуючи прояви нових форм сучасних воєнних конфліктів та особливостей їхнього застосування в Україні, не можна не зупинитися на виробленні деяких загальних підходів до ймовірної стратегії протидії «гібридним загрозам». І в цьому плані слід виокремити деякі ключові моменти.

По-перше, сьогодні абсолютно очевидно, що досягнення перемоги у війнах такого типу неможливе без адаптації чинної Воєнної доктрини України до нових реалій, без оновлення й удосконалення Стратегії національної безпеки України та інших базових документів, які необхідно скоригувати з урахуванням нинішньої воєнної та суспільно-політичної ситуації в країні. Необхідно усвідомити, що в «гібридних війнах» традиційні, конвенціональні методи ведення воєнних дій не завжди ефективні, що війни такого типу, зазвичай, довготривалі, що супротивник намагатиметься максимально розширити географію конфлікту з утягуванням у нього дедалі більшої кількості населення.

По-друге, важливим завданням, яке необхідно вирішувати в умовах «гібридної війни», є забезпечення повної довіри військовослужбовців і населення країни до силових структур держави. Затяжний характер «гібридних конфліктів» може викликати певне невдоволення та критику як з боку особового складу силових формувань, так і з боку громадян країни, політиків, засобів масової інформації на адресу військового командування, звинувачення їх у невмілому плануванні, організації управління і т. п. Не можна забувати і про одну з важливих складових розуміння сутності «гібридної загрози», зокрема, усвідомлення факту ігнорування супротивником моральних та етичних обмежень під час ведення операцій.

Загалом воєнно-політична обстановка, що склалася сьогодні довкола держави, вимагає повного переосмислення загальних підходів до підтримання національної безпеки України, кардинальної перебудови всього сектору безпеки та оборони держави відповідно до нових викликів та загроз.

На нашу думку, головною причиною проблем системи міжнародної безпеки, передусім, виявилась нездатність управління новим нестандартним видом конфлікту – «гібридною війною». Міжнародне право виробило норми для врегулювання агресії, традиційної війни, збройного нападу, тероризму тощо, проте сьогодні не вироблено основ для регулювання такого конфлікту, коли є всі наявні ознаки війни між обома державами, проте офіційно військового стану не оголошено і двосторонніх відносин не припинено.

Такі конфлікти доволі важко контролювати через слабкий рівень їхньої можливої інституціоналізації. Крім того, існує ймовірність того, що з розвитком комунікацій для класичного збройного конфлікту місця вже не буде, враховуючи особливості останніх конфліктів у регіоні та в світі. Такі типи конфліктів замінюються новими, змішаними – на кшталт «гібридної війни». Окрім того, сьогодні системи міжнародної, регіональної чи національної безпеки ще не розробили механізмів та способів регулювати та впливати на такі типи конфліктів.

Геополітичні концепції, що виникли на початку двадцятого століття і трансформувалися протягом століть, стали основою геостратегій і зовнішньополітичних концепцій великих геополітичних гравців сучасної системи міжнародних відносин. У контексті конфлікту, що розгорівся між Україною та Росією, на тлі гібридної війни, пропаганди, нових загроз безпеці в Східній Європі і відновився в протистоянні таласократії і теллуократії, морських і континентальних сил, необхідно більш детально вивчити базові геополітичні позиції найбільших міжнародних акторів у рамках забезпечення регіональної безпеки України.

З самого початку протестних подій у Києві США і Європейський союз виступили з різким засудженням політики і дій Кремля в Україні. Країни Заходу взяли нове українське керівництво під свою «політичну та економічну опіку». Через кілька днів після проведення незаконного референдуму в Криму (16 березня 2014 р.) з ініціативи країн Заходу 27 березня 2014 року прийнята Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Про територіальну цілісність України (A/RES/68/262)». Згідно з резолюцією, Генеральна Асамблея ООН підтверджувала суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах і не визнавала законності зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя за результатами загальнокримського референдуму (16 березня 2014 р.), оскільки цей референдум, згідно з резолюцією, не мав законної сили. Зі 193-х країн-членів ООН 100 висловилося «за» прийняття резолюції, 11 – «проти» (Вірменія, Білорусь, Болівія, Венесуела, Зімбабве, КНДР, Куба, Нікарагуа, Росія, Сирія, Судан); 58 країн, в тому числі Китай, «утрималося»; 24 країни не брали участі в голосуванні [3].

Після прийняття згаданої резолюції США ЄС і їхні союзники ввели проти Росії серйозні візові та економічні санкції. Було заморожено участь Росії в «G-8». У відповідь на жорстку критику російська делегація вимушено призупинила діяльність у Парламентській асамблеї Ради Європи до кінця 2015 р. [10]. Захід і

сьогодні декларує готовність прийняття ще жорсткіших заходів у разі, якщо Росія продовжуватиме підтримку самопроголошених ДНР і ЛНР.

В умовах, що склалися, лідери Німеччини і Франції виступили головними ініціаторами мирної угоди, досягнутої лідерами Росії, України, Німеччини та Франції («нормандська четвірка») в Мінську 11–12 лютого 2015 р., коли прийняли рішення, які увійшли в історію як «домовленості Мінськ–2». Зокрема, в підписаній лідерами 4-х держав декларації йшлося, що сторони підтверджують повне дотримання суверенітету і територіальної цілісності України і твердо переконані в безальтернативності виключно мирного врегулювання [16].

Наголосимо, що в зв'язку з Мінськими домовленостями помітно виріс авторитет Білорусі як країни-донора безпеки в регіоні Східної Європи. Позитивну роль Білорусі та її керівництва визнало багато зарубіжних політиків і експертів.

Водночас зазначимо, що позиція ЄС з питання Криму залишається незмінною. На саміті «Східного партнерства» Європейського Союзу в Ризі (22 травня 2015 р.) вкотре заявили, що ЄС підтверджує свої позиції щодо незаконної анексії Криму і Севастополя: «Дії проти України і події в Грузії з 2014 р показали, що порушення основоположних принципів суверенітету і територіальної цілісності в рамках міжнародно визнаних кордонів не можуть бути сприйняті в XXI ст. на Європейському континенті».

Учасники саміту також заявили про підтримку зусиль, спрямованих на деескалацію і політичне вирішення кризи на південному сході України на засадах поваги до незалежності України, її суверенітету і територіальної цілісності: «Закликаємо усі сторони швидко і в повній мірі здійснити Мінські угоди від вересня 2014 року і пакет заходів щодо їх реалізації від лютого 2015 року» [18].

Китай, незважаючи на певну географічну віддаленість від місця конфлікту, сформував свою позицію щодо кризи в Україні і навколо України дуже обережно. Зокрема, Китай утримався від голосування щодо резолюції ООН, яка засуджує Росію через приєднання Криму. Водночас у жодному офіційному виступі китайських представників не було заявлено про підтримку включення Криму до складу Росії.

Китай рішуче наполягає на виключно мирному вирішенні конфлікту. Позицію країни озвучив президент Китаю Сі Цзіньпін на зустрічі з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном у серпні 2014 р. Зокрема, китайський лідер заявив про необхідність «полегшити напружену ситуацію і уникнути посилення конфронтації і конфліктів альтернативним шляхом» [5].

Українська криза суттєво вплинула на розподіл сил і баланс інтересів у геополітичному квадраті. Помітно змінився розподіл сил між провідними світовими центрами: значно посилилася позиція Китаю, розширення співпраці з яким стало наріжним каменем російської зовнішньої політики.

Щодо Росії сьогодні фіксують, здебільшого, негативні наслідки української кризи для політики й економіки країни. З усією очевидністю можна стверджувати, що одним з результатів української кризи стало помітне

послаблення ролі Росії в позначеному геополітичному квадраті. Скоротився простір для політичного та економічного маневру Москви. Після анексії Криму Росія зіштовхнулася з серйозним економічним занепадом і, як наслідок, із загостренням соціальних проблем і можливим зростанням соціальної напруженості. Як приклад наведемо скандал навколо рішення Арбітражного суду в Гаазі щодо виплати Росією 50 млрд дол. США компенсації колишнім акціонерам компанії ЮКОС, а також інформацію про те, що в Бельгії та Франції накладено арешт на майно державних структур Росії. Ці події стали причиною нового витка напруженості у відносинах Росія–ЄС.

Росії доведеться шукати дуже витратну відповідь на розширення військової присутності сил НАТО (країни Прибалтики) в безпосередній близькості російських кордонів. Серйозним викликом для Москви є втрата багатьох колишніх союзників, показником чого стало згадане голосування з українського питання в ООН.

Водночас аналітики попереджають, що Росія має не тільки широке поле для співпраці з Китаєм, а й серйозні проблемні зони. Зокрема, риторичний заклик російських політиків до створення військово-політичного союзу, вочевидь, залишається без конкретної відповіді з китайської сторони. Одна з причин полягає в тому, що Росія і Китай, як союзники на глобальному рівні, мають серйозні протиріччя на регіональному рівні. Першою проблемою для відносин Москва–Пекін слід позначити співробітництво Росії з В'єтнамом – одним з конкурентів Китаю в Південно-Китайському морі. Росія, жодним чином не засуджуючи дії Пекіна, водночас здійснює військові та енергетичні поставки Ханюю. Зростання позначених поставок надало привід керівнику військового відомства В'єтнаму визначити Росію «головним стратегічним партнером В'єтнаму в сфері військового технічного співробітництва». Очевидно, що така розстановка сил не влаштовує Пекін [20].

Друга спірна тема у російсько-китайських відносинах – доступ КНР до *Північного морського шляху* (ПМШ). Внаслідок танення арктичної криги цей морський маршрут, який пролягає вздовж російських територій, став дещо привабливішим не тільки для арктичних держав, а й для інших великих держав, у тім числі КНР. Наприклад, маршрут торгового судна з Шанхая в Гамбург Північним морським шляхом на 6 400 км коротший, ніж маршрут через Суецький канал. Бажаючи отримати очевидні вигоди, Китай виступає за інтернаціоналізацію ПМШ. Своєю чергою, Росія наполягає на тому, щоб усі торгові судна в арктичних водах рухалися виключно в супроводі російських криголамів, природно, за серйозну оплату.

Третя група суперечностей пов'язана з суперництвом двох країн у Центральній Азії. Головна сфера, де зіштовхуються інтереси Росії і КНР, – енергетика. Як приклад наведемо будівництво 2010 р. газового трубопроводу з Туркменії в Китай через Узбекистан і Казахстан.

На вирішення енергетичних та інших протиріч у регіоні Центральної Азії націлена спільна заява Путіна – Сі Цзіньпіна, підписана в Москві 8 травня

2015 року, в якій йдеться про гармонізацію проекту «Економічний пояс Великого шовкового шляху» та Євразійського економічного союзу.

Китай швидкими темпами набирає свою економічну і військово-політичну вагу, проте не поспішає брати на себе довготермінові зобов'язання перед жодною країною. Пекін вважає за краще, якщо так можна висловитися, вирішення проблем у міру їхнього виникнення. В інтереси КНР не входить вступ у військово-політичні союзи та конкретні і довготермінові політичні зобов'язання. Це закріплено у Конституції країни. Китай дотримується мирних політичних та економічних методів (мегапроекти «Економічний пояс Великого шовкового шляху», «Морський шовковий шлях XXI століття»). Китай володіє серйозним демографічним запасом міцності, отож не поспішати приймати на себе довготермінові політичні зобов'язання.

США абсолютно не зацікавлені в зближенні Росії та Китаю, відтак Вашингтон і надалі продовжуватиме активні спроби не тільки послабити відносини Росії та Китаю, а й створити будь-які перешкоди у їхньому співробітництві. Водночас щодо Росії політика Білого дому залишатиметься значно жорсткішою: економічні санкції, політичні обмеження, войовнича риторика та інші методи тиску. У Китаї США продовжуватимуть пошук вразливих місць для нанесення «болючих уколів» (посилення військового потенціалу Японії, інших сусідніх з Китаєм країн, спроби дестабілізації китайської периферії, військові навчання поблизу китайських кордонів, звинувачення Пекіна в «будівництві Великої піщаної стіни» і т. д.).

Традиційною зброєю проти КНР залишатиметься проблема прав людини. З огляду на серйозні суперечності у відносинах двох країн, і Пекін, і Вашингтон розуміють величезне значення взаємодії держав як в економічній, так і в інших сферах. Незважаючи на зростаючу конкуренцію, еліти двох країн намагатимуться обмежувати суперництво мирними, дипломатичними засобами. Якщо за останні 40 років США не вдалося перетворити Китай у «відповідального міжнародного гравця», то вони отримали «відповідального конкурента», який, перш ніж йти на ескалацію протистояння, готовий визначити правила.

Політика Європейського Союзу щодо Китаю не надто виражена, порівняно зі США, з огляду на безліч зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних інтересів 28-ми держав-членів. ЄС залишатиметься найважливішим економічним партнером Китаю. У відносинах ЄС і КНР переважатиме не політика, а економіка.

Зазначимо, що міжнародні безпекові інституції, такі як НАТО, ЄС, ОБСЄ, у конфлікті на Сході України відіграють роль третьої сторони. На початковому етапі розгортання подій основні акценти заяв між США, ЄС та Росією кардинально відрізнялись. У той самий час, коли західні чиновники практично в усіх своїх заявах апелювали до народу України, громадянського суспільства, закликаючи владу поважати базові демократичні принципи, офіційний Кремль підкреслював «законність української влади», «повагу до державного суверенітету» та «принцип невтручання у внутрішні справи». Однак зі

з'ясуванням ситуації з російською позицією щодо України, яку оцінили у 15 млрд дол. США, риторика В. Путіна значно змінилася і у ній знайшлося місце для «братського українського народу» [4].

Ще під час Революції Гідності плани провідних центрів світу, до яких тяжіє Україна, чітко відрізнялися насамперед тим, що кожна сторона зважала на власні інтереси у врегулюванні конфлікту: захід – відстоювання демократичних цінностей, на протипагу Росії; Росія, маючи намір зміни територіальної цілісності України, виступала проти втручання західної спільноти в «дружні справи» сусідніх держав. За таких обставин Україна аж ніяк не почувалася суб'єктом міжнародних відносин. Інтереси посередників як з боку Заходу та і з боку Сходу в конфлікті в Україні розглядали нашу державу виключно як об'єкт своїх інтересів. Конфлікт на Сході України став цьому доказом.

Якщо Росія зацікавлена у зриві європейської та євроатлантичної співпраці України, підтриманні сепаратистів і водночас своїми агресивними діями, неповагою до міжнародних норм та принципів мирного співіснування та порушенням основних гарантій безпеки у конфлікті претендує на роль світового гегемона, то стосовно інституцій Заходу можна зауважити подвійний вимір інтересів. З одного боку, західні інституції (маємо на увазі ЄС та провідні держави від імені організації, РЄ, ОБСЄ, США, які виконують керівну роль у НАТО) зацікавлені в мирному вирішенні конфлікту в Україні задля того, щоб: по-перше, збройний конфлікт в Україні не вийшов за її межі, зокрема, не зачепив західних сусідів і членів цих провідних міжнародної організації; по-друге, не допустити краху системи міжнародної безпеки, гарантами якої вони є. З іншого боку, ми зауважили, що ці інституції, використовуючи виключно такі засоби впливу на регулювання конфлікту, як резолюції, заяви, звернення, санкції, а також матеріальну та технічну допомогу, не вдаються до реальних і чітких кроків засудження та обмеження агресивної політики РФ, оскільки відчують загрозу з боку Росії. Це засвідчує певну стриманість дій західних сусідів.

Зазначимо, що НАТО та ЄС використовують інструмент посередництва задля врегулювання конфлікту в Україні, однак прагнуть виграти час задля підвищення бойової готовності країн-членів у випадку військової агресії РФ. Це засвідчують рішення, прийняті на Уельському саміті НАТО 4–5 вересня 2014 р., де країни-члени організації вирішили створити сили швидкого реагування на території Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та головного центру сил у Великій Британії, а також створення посиленої системи навчань. Крім того, майже половина країн Євросоюзу вирішила поступово збільшувати свої оборонні бюджети через агресію Росії проти України. Про це йдеться у законопроекті «Оновлення військового програмування на 2014–2019 роки», прийнятому у Франції [10].

У такій ситуації НАТО позиціонує себе, передусім, як інструмент захисту європейських держав-членів від російських провокацій, ніж як платформа для розв'язання українського конфлікту. І це є результатом природнього процесу, як стверджує норвезький дослідник Б. О. Кнутсен. США, НАТО, ЄС у такій

ситуації мають, передусім, захищати систему європейської безпеки, а не вести операції з державного будівництва за межами Європи [19].

Актуальним у цьому випадку буде твердження С. Толстого про те, що адміністрація США та більшість політиків у країнах ЄС демонстрували вкрай обережне ставлення до пропозицій надати Україні пряму військову підтримку в конфлікті з Росією, чітко й однозначно заперечуючи можливість силового втручання з метою захисту інтересів України. Для європейських політиків ліберально-центристського напрямку втручання Росії в Україні та анексія Криму стали поштовхом до перегляду уявлень про непорушність європейського міжнародного порядку, встановленого після розпаду СРСР та повалення Берлінського муру. Зокрема, на Уельському саміті країн-членів НАТО домовились про надання військової допомоги тільки на двосторонній основі між країнами-членами та Україною, а також про «активізацію співпраці України з НАТО в секторі оборони та безпеки через програми розвитку і нарощування потенціалу, залучення України до ініціативи «спільного партнерства» у військовій сфері та поглиблення політичних зв'язків у межах «особливого партнерства» як «невід'ємної частини євроінтеграційного курсу України» [17]. У сфері надання військової допомоги Україні позиції Європи і США дещо різняться. Якщо на Мюнхенській зустрічі в лютому 2015 р. А. Меркель виступала за неможливість надання зброї Україні, то представники США, навпаки, пропонували надати Україні широку військову підтримку.

Саме з приводу надання широкої військової підтримки Україні між НАТО та ЄС виникають певні непорозуміння. Між європейцями існує побоювання, що їхня безпека більше не займає чільне місце у стратегії США, як це було під час холодної війни. Європа, зрештою, є тільки одним з багатьох театрів Вашингтонських інтересів. Американські офіційні особи, своєю чергою, побоюються, що європейські країни поступово втрачатимуть військові можливості і політичну волю, якщо відмовляться від їх союзу зі США.

Отже, використовуючи посередництво як головний шлях врегулювання конфлікту в Україні, міжнародні інституції прагнуть, насамперед, захистити свою цілісність та безпеку своїх країн-членів, що є природно з позиції теорії та практики міжнародних відносин. Однак, вбачаючи у конфлікті в Україні глобальну та регіональну загрозу системі міжнародної безпеки, вони використовують активні зусилля задля врегулювання конфлікту, хоча в процесі застосування механізмів та способів впливу на конфлікт існує чимало суперечностей та проблем як організаційного характеру, так і правового.

Як бачимо, російсько-український конфлікт представив перед світовою спільнотою певні виклики: по-перше, руйнування регіональної та глобальної системи та гарантій безпеки; по-друге, зниження ефективності міжнародних механізмів впливу на регулювання конфлікту, зокрема, зростання практики застосування сили у вирішенні конфліктів між державами, послаблення ролі міжнародних договорів щодо непорушності територіальної цілісності та незалежності, суперечності основних принципів міжнародного права; по-третє, активізація сепаратистських рухів та терористичних дій.

Із зазначеного вище випливає, що найвірогіднішим варіантом на найближче майбутнє є виникнення ще одного «замороженого конфлікту» в Європі. На нашу думку, потрібно докласти зусиль задля того, щоб цей процес не відбувся. Із досвіду попередніх конфліктів зрозуміло, що «замороження» означає часткове врегулювання, а не вирішення. «Заморожений конфлікт» має здатність проявитися з новими силами у будь-який момент і не факт, що він у той момент не набуде більшої потужності та сили, що, своєю чергою, нестиме ще загрозливіший характер. Тож, незважаючи на численні втрати, які конфлікт несе сьогодні, вважаємо за потрібне докласти максимальних зусиль задля його остаточного врегулювання та в найближчій перспективі – розв'язання. Це, на нашу думку, можливо завдяки докладанню зусиль як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні.

Відтак, світовому співтовариству потрібно чітко усвідомити, що та система підтримання миру, якої вони дотримуються, уже вичерпала себе. Свідченням цього є конфлікт у Косово, Придністровський конфлікт, анексія Криму РФ, конфлікт на Сході України. Міжнародним інституціям потрібно шукати нові варіанти та шляхи побудови архітектури безпеки, які відповідатимуть сучасним зарозам, передусім новій формі збройного конфлікту – «гібридній війні». Нові сценарії повинні стосуватись як організаційного, так і правового характеру, а також враховувати помилки та прорахунки, які спричинили руйнівний характер під час останніх конфліктів [14, с. 39].

Виходячи з переліченого вище, необхідно звернути увагу на складність, динамічність і непередбачуваність військово-політичних та економічних процесів, що відбуваються у світі і позначаються на безпеці та інтересах України. Сьогодні, на жаль, усі ці процеси, здебільшого, не сприяють поліпшенню обстановки навколо нашої держави, а, навпаки, – створюють нові виклики і загрози як світовій та регіональній стабільності, так і безпосередньо Україні, яка фактично перебуває у центрі геополітичного протистояння між Заходом і Сходом з їхніми цивілізаційними цінностями, політико-економічними та військовими системами.

У цій, по суті, вирішальній для України ситуації, яка визначає її подальшу долю як незалежної країни, головні зусилля всіх небайдужих до майбутнього нашої держави громадян необхідно зосереджувати на консолідації української нації навколо єдиної національної ідеї. Як уже зазначено, такою ідеєю має стати зміцнення та розвиток України як потужної регіональної держави, здатної впевнено відстоювати власні інтереси і забезпечувати свою безпеку. Це, своєю чергою, вимагає безумовного дотримання базових принципів української державності, таких як збереження єдності національної самоідентифікації української нації і непорушності наших кордонів, недопущення федералізації країни і спроб надати державний статус іншим мовам, заборона подвійного громадянства, а також запобігання втрати українських духовних і культурних цінностей під впливом зовнішніх сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Базилевский Б. Н.* Международно-правовые аспекты региональной безопасности. Автореферат ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.10 – международное право. – Москва, 1983. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/mezhdunarodno-pravovye-aspekty-regionalnoi-bezopasnosti>.
2. *Буроменський М. В.* Міжнародне право / Буроменський М. В., Кудас І. Б., Маєвська А. А. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 335 с.
3. Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию по Украине с призывом не признавать отделение Крыма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interfax.by/news/world/1151949>.
4. Геополітичний трикутник: Хто хоче Україну більше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://blogs.lb.ua/bogdan_ferens/251924_geopolitichniy-trikutnik_hto_hoche.html.
5. Глава КНР призвал предотвратить гуманитарный кризис на Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20140816/1020285902.html>.
6. *Громыко Ю.* Оружие, поражающее сознание, – что это такое? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pereplet.ru/text/grom0.html#back0>.
7. *Ікелен В. Ф.* Розбудова безпеки і оборони: Збірка матеріалів щодо Плану партнерських дій із створення інститутів оборони і безпеки (PAP-DIB) / В. Ф. Ікелен, Ф. Х. Флурі. – Київ : DCAF, 2006. – 383 с.
8. *Калашиников М.* Гнев орка. Глава 12. Консциентальная война: поражение сознания [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://army.lv/ru/GLAVA-12.-Konstsientalnaya-voyna-porazheniesoznaniya/1380/3272>.
9. *Коротченко И. Ю.* «Гибридная война» в степях Украины: «Кто сделал первый выстрел?» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mir-politika.ru>.
10. Країни ЄС збільшують оборонні бюджети через російську агресію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/137535>.
11. *Мацкевич В.* Россия проиграла войну [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cet.eurobelarus.info/ru/news/2014/12/13/rossiya-proigrala-voynu.html>.
12. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / за загальною ред. К. А. Кононенка – Київ : НІСД, 2013. – 64 с.
13. Міжнародне публічне право / за ред. В. Репецького. – Київ : Знання, 2012. – 437 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1514020546762/pravo/pravo_mizhnarodnoyi_bezpeki.
14. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. С. Войтовський. – Київ : НІСД, 2016. – 52 с.
15. *Радковець Ю. І.* Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. І. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36–42.
16. Текст декларации «нормандской четверки» по итогам саммита в Минске [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://telegraf.by/2015/02/279164-tekst-deklaracii-normandskoi-chetverki-po-itogam-sammita-v-minske>.
17. *Толстов С.* Діяльність міжнародних організацій в Україні: загальні тенденції та орієнтири [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4590>.
18. Участники Рижского саммита подтвердили суверенитет и территориальную целостность стран «Восточного партнерства» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interfax.by/news/belarus/1184402>.
19. Knutsen B. O. How has the Ukrainian issue reshaped the NATO alliance? [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ffi.no/no/Publikasjoner/Documents/NATO%20Ukraine%20May%202015%20BOK%20FINAL.pdf>.
20. Russia is Vietnam's leading strategic partner in the sphere of military-technical cooperation – Defense Minister of Vietnam [Electronic resource]. – Access mode : http://in.sputniknews.com/indian.ruvr.ru/news/2013_08_05/Russia-Vietnam-cooperation.
21. *Show M. N.* International Law / Show M. N. – London : Hodder and Stoughton, 1977.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2018

Прийнята до друку 01.09.2018

UKRAINE – REGIONAL SECURITY IN NEW GEOPOLITICAL CONCEPTIONS

Yuliya Demyanchuk

*Harkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture,
51, Barikadna Str., Kharkiv, Ukraine, 61098,
e-mail: dua190784@gmail.com*

Geopolitical concepts that arose in the early twentieth century and transformed over the centuries, became the basis of geostrategy and foreign policy concepts of large geopolitical players of the modern system of international relations. In the context of the conflict that broke out between Ukraine and Russia, against the backdrop of hybrid warfare, propaganda, new threats to security in Eastern Europe, it is necessary to study in more detail the basic geopolitical positions of international actors.

Key words: international order; international security system; challenges and threats; regional security; Russian aggression; hybrid war.